

М. С. Магарін, канд. юрид. наук, доц.

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова,
кафедра кримінального права, кримінального процесу та криміналістики.
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

СУБ'ЄКТ ГОСПОДАРСЬКИХ ЗЛОЧИНІВ

З кримінально-правових та кримінологічних позицій розглянуто питання суб'єкта господарських злочинів. Представлено класифікацію таких суб'єктів за юридичним змістом, визначено окремі основи їх подальшого аналізу і дослідження.

Ключові слова: суб'єкт злочину, ознака спеціального суб'єкта злочину, службова особа, громадянин.

Під господарським злочином (або злочином у сфері економіки) розуміється вчинення приватною або службовою особою при здійсненні господарської діяльності умисного або необережного суспільно небезпечного діяння, що завдає істотної шкоди цій корисній діяльності [1, 17]. Суспільна небезпечність господарських злочинів полягає у тому, що вони зазіхають на суспільні відносини, які складаються у сфері господарської діяльності на засадах ринкових відносин та охороняються державою в інтересах всього суспільства і окремих його суб'єктів [2, 110].

Аналіз кримінально-караних суспільно небезпечних діянь у сфері господарювання без встановлення і розкриття ознак відповідних суб'єктів злочину неможливий. Однак, як *самостійний об'єкт дослідження, суб'єкт господарських злочинів потребує окремого (узагальнюючого його характерні риси) аналізу кримінально-правову та кримінологічну першооснову його ми спробуємо описати в цій праці.*

Загальновідомо, що зараз в Україні відмічається зростання економічної злочинності.

Наприклад, як видно з статистичних даних, органами прокуратури України розслідувано злочинів і направлено до суду справи у сфері економіки та органах управління: у 2000 р. — 7 473; у 2001 р. — 7 803. Питома вага тяжких та особливо тяжких злочинів у структурі всіх викритих у сфері економіки злочинів становила: у 2000 р. — 34, 7 %; у 2001 р. — 43, 8 %; 2002 р. — 52, 8 % [3, 89].

Статистичний облік зареєстрованих злочинів — це основний інструмент для визначення реальної картини злочинності, у тому чи іншому регіоні держави, бо статистика, яка завжди більш-менш об'єктивно відображає реалії життя суспільства, сама по собі є цінним інструментом пізнання соціальної дійсності [4, 115]. Однак, незважаючи на те, що цифри — “річ уперта”, статистичні дані слідчо-прокурорської та судової практики визначають тільки активність боротьби з таким негативним явищем, як злочинність, а не реальний стан такої боротьби або дійсний розмір шкоди, заподіяної суспільним відносинам цими злочинами. Враховуючи при цьому, що статистичні дані характеризують стан злочинності тільки для визначеного району та відрізка часу (де і за який час вони збиралися), їх можна вважати певною мірою умовними [5, 31].

Крім того, у порівнянні з багатьма іншими кримінально-караними правопорушеннями, господарським злочинам властива значно більша латентність, яка є залежною від **двох чинників** — певних характерних властивостей осіб, що вчинюють такі злочини. **Перший з них — це значний рівень інтелектуального**

розвитку, наявність якого при вчиненні злочинів дозволяє ретельно планувати таку суспільно небезпечну діяльність, і тривалий час залишати її невикритою правоохоронними органами. Другий — досить високий в загальному плані соціальний статус цілого ряду суб'єктів злочинів у сфері господарювання, у зв'язку з чим подібна злочинність у західних країнах часто зветься *білокомірцевою* [6, 13].

Закордонними дослідниками зверталася увага на велику схожість злочинців у білих коміцях з особами, які не скоїли ніяких злочинів. У порівнянні з іншими, такі злочинці значно менше разів були захоплені на місці вчинення злочинів, рідше арештувалися, проти них висувалося менше обвинувачень, вони рідше потрапляли у в'язницю, а строки їх ув'язнення були значно менш тривалими, ніж у злочинців інших категорій. Такі злочинці були старшими за віком ніж інші, серед них було більше жінок, вони частіше були пов'язані родинними зв'язками та мали більше дітей. У порівнянні з іншими злочинцями білокомірці значно рідше вчинювали злочинів та взагалі були менш схильні до вчинення правопорушень, менше вживали алкогольних напоїв, і набагато менше — наркотиків [7, 20 — 21].

Із суб'єктів господарських злочинів, в залежності від обов'язкових і додаткових якостей (котрі мають бути властиві такій особі: за місцем такої особи в структурі об'єкта, її прав і обов'язків, котрі покладені на неї правовими приписами, науковцями виділяється три основних категорії:

- будь-яка особа, що підлягає кримінальній відповідальності, яка порушує або не виконує певні господарські обов'язки;
- спеціальні суб'єкти;
- спеціально-конкретні суб'єкти [6, 12].

Будь-яка особа, що підлягає кримінальній відповідальності, яка порушує або не виконує певні господарські обов'язки за своїм юридичним змістом є загальним суб'єктом злочину, і тому окремої кримінально-правової характеристики не потребує. В свою чергу, спеціальних (спеціально-конкретних суб'єктів злочину) за юридичним змістом їх додаткових ознак можливо розподілити на три підгрупи:

- службові особи;
- громадяни, якіне оформили статус юридичної особи;
- інші особи у сфері господарської діяльності з ознаками спеціального суб'єкта.

Відповідно до наведених видів спеціальних суб'єктів у господарських злочинах прямо описаними у диспозиціях статей є наступні категорії:

- *службова особа* (ч. 3 ст. 206, ч. 1 ст. 210, ч. 2 ст. 211); службова особа підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, особа, яка здійснює господарську діяльність без створення юридичної особи (ч. 1 ст. 207, ч. 1 ст. 208); службова особа суб'єкта господарської діяльності (ст. 220, ст. 221, ч. 1 ст. 222, ч. 1 ст. 223, ч. 2 ст. 223); службова особа підприємства, установи організації, особа, що займається підприємницькою діяльністю без оформлення статусу юридичної особи чи будь-яка інша особа, яка зобов'язана сплачувати податки, збори, інші обов'язкові платежі, що входять в систему оподаткування (ст. 212); службова особа органу державної влади, органу місцевого самоврядування, органу адміністративно-господарського управління і контролю, підприємства, установи, організації (ст. 230);

- громадянин України, особа, яка здійснює підприємницьку діяльність без оформлення юридичної особи (ч. 1 ст. 208, ч. 1 ст. 223, ч. 2 ст. 223); громадянин — засновник або власник суб'єкта господарської діяльності, громадянин — суб'єкт підприємницької діяльності (ст. 218, ст. 220, ст. 221); громадянин підприємця або засновник чи власник суб'єкта господарської діяльності (ч. 1 ст. 222);

- особа, якій комерційна таємниця стала відома у зв'язку з професійною або службовою діяльністю (ст. 232); особа, яка не є власником документів (ч. 1 ст. 234).

У складах господарських злочинів, де спеціального суб'єкта прямо не визначе-

но, в основному вбачаються, наприклад, такі його ознаки, як *працівник торгівлі* (ч. 1 ст. 225) або *суб“ект підприємницької діяльності* (ст. 227, ст. 228, ст. 229).

Здатність службових осіб спричинити шкоду суспільним відносинам характеризується не тільки їх визначеними кримінальним законом властивостями — службовими повноваженнями або обов’язками. Вона обумовлюється системою оточуючих їх зв’язків, специфікою об’єкта злочину, на який вона здатна зазіхнути, об’єктивною стороною злочину, яку може виконати завдяки своїм певним властивостям. Тому питання службової особи, як суб’єкта злочину у сфері господарювання, повинне детально розроблятися, насамперед, в межах досліджень службових злочинів. Адже, зазначалося, що розмежування між господарськими та службовими злочинами є доволі складним питанням [6, 13].

Громадянин, як спеціальний суб’єкт злочину у сфері господарювання, повинен бути певним чином з такою суспільно корисною діяльністю пов’язаним. Першим і головним тут виступає обумовлений документами відповідний статус особи, який надає їй визначених прав і обов’язків в сфері господарської діяльності. Такі права і обов’язки фізичної особи не можна отожднювати з правосуб’єктністю особи юридичної не тільки тому, що відповідальність останніх чинним кримінальним законодавством не передбачена, а і тому, що дії суб’єкта господарського злочину є його безпосереднім волевиявленням, а не опосередкованими юридичною оболонкою підприємства наслідками, такими, наприклад, як суспільно небезпечними діями у сфері безпеки виробництва.

Введення до кримінального закону спеціальної ознаки суб’єкта господарського злочину — *громадянин*, з точки зору законодавчої техніки, обумовлений наявністю низки нормативних актів, які регулюють господарську і підприємницьку діяльність і пов’язують такий статус з певними правами і обов’язками, можливістю виконання складу злочину службовою або іншою особою. Остання обставина обумовлена передбаченою чинним законодавством можливістю суб’єктів підприємницької діяльності на свій розсуд обирати різноманітну організаційно-управлінську структуру, з рівними правами і обов’язками, однаковими можливостями спричинити шкоду корисній господарській діяльності

Наприклад, приватний підприємець відповідає за своїми зобов’язаннями всім належним йому на праві приватної власності майном, і хоча у господарській діяльності є особою з відповідним статусом, фактично діє як фізична особа — в межах прав і обов’язків громадянина України. Однак, чинним вітчизняним законодавством передбачена можливість здійснення підприємницької діяльності у таких організаційних формах, які категорично відмежовують фізичну особу від дій юридичної особи, статус якої вона може мати. Власник може керувати таким підприємством безпосередньо або як службова особа в його структурі, та своїми діями спричинити суспільно небезпечні наслідки. В обох випадках об’єкт, об’єктивна та суб’єктивна сторона злочину можуть бути схожими, але статус суб’єктів злочину різний.

Громадянин, як спеціальний суб’єкт в господарських злочинах, часто має спеціально-конкретний характер — складом злочину чітко визначено його суспільне становище, конкретну особу та її певні якості, завдяки яким вона здатна на злочин. Такі властивості особи — злочинця фіксуються одним або декількома складами злочину (і, що притаманно спеціально-конкретному суб’єкту) у інших видах злочинів кримінальним законом не згадуються. До спеціально-конкретних суб’єктів злочину в сфері господарювання можна віднести, наприклад, працівника торгівлі (ст. 225) або особу, яка не є власником приватизаційних паперів (ст. 234).

Таким чином, питання суб’єкта господарських злочинів потребує свого подальшого дослідження, як в площині окремих складів злочину, так і в ракурсі узагальнення його характерних рис і закономірностей в єдину юридичну категорію.

Література

1. Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика: Монографія. — К.: Юридична практика, 2003. — 924 с.
2. Радужний О. Кримінальна відповідальність за незаконне збирання, використання або розголошення комерційної таємниці // *Право України*. — 2002. — № 3. — С. 110 — 113.
3. Гега П. Доля Л. Криміногенна ситуація в Україні за роки її незалежності: Мовою цифр // *Прокуратура Людина Держава*. — 2004. — № 12. — С. 83 — 92.
4. Христич І. А. Проблемы совершенствования учета экономических преступлений // *Субъекты хозяйствования и экономическая преступность: вопросы предупреждения: Сборник материалов “Круглого стола”*. — Донецк: ИЭПЦТНАН Украины, 2002. — 166 с.
5. Шнайдер Г. Й. Криминология. — М.: Издательская группа “Прогресс” — “Универс”, 1994. — 504 с.
6. Стрельцов Є. Л. Господарські злочини: Глава IV Кримінального кодексу України з науково-практичним коментарем. — Одеса: Астропринт, 1998. — 152 с.
7. Альбрехт С., Венц Дж., Уильямс Т. Мошенничество. Луч на темные стороны бизнеса. — СПб.: Питер, 1995. — 400 с.

Н. С. Магарин

Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова,
кафедра уголовного права, уголовного процесса и криминалистики,
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

СУБЪЕКТ ХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

РЕЗЮМЕ

Субъекты хозяйственных преступлений представляет собой отдельную юридическую категорию и до настоящего времени не имеют должного освещения в юридической литературе. Считаю дальнейшее исследование этого проблемного вопроса необходимым.

Ключевые слова: субъект преступления, признак специального субъекта преступления, должностное лицо, гражданин.